

TRABZON, RİZE, ARTVİN YÖRELERİNDE BULUNAN DOĞAL VE EGZOTİK TIRMANICI BİTKİLER

Rahim ANŞİN Salih TERZİOĞLU
KTÜ Orman Fakültesi, Orman Botaniği Anabilim Dalı, 61080 Trabzon

Özet: Bu çalışmayla, Trabzon, Rize ve Artvin yörelerinde 45'i doğal, 37'si egzotik olmak üzere toplam 82 adet tırmanıcı taksonun bulunduğu saptanmıştır. Saptanan bu taksonların teknik ormancılık uygulamalarında ve peyzaj mimarlığı yönünden önemleri vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tırmanıcı bitki, taksonomi, doğal, egzotik.

NATIVE AND EXOTIC CLIMBING PLANTS OF TRABZON, RIZE AND ARTVIN AREAS

Abstract: In this study, native and exotic 82 climbing plants have been determined around Trabzon, Rize and Artvin areas. Also, their importance have been discussed from point of technical forestry and landscape architecture.

Key Words: Climbing plant, taxonomy, native, exotic.

1. GİRİŞ

Tırmanıcı bitkiler (liyanlar), ince gövdeleriyle başka substratlar üzerinde tutunarak gelişirler. Boylanmaları hızlı ancak çap artımları çok yavaş olan bu bitkiler, tutunmadan gövdelerini ayakta taşıyamaz ve narin gövdeleriyle çok uzun boylara erişebilirler.

Tırmanıcı bitkiler genel olarak büyüme şekillerine göre üç temel gruba ayrılırlar (1):

Grup ① : Hiçbir desteğe gerek duymadan, iyi gelişmiş havai-tırmanma kökleriyle ağaç gövdelerine (*Hedera helix* L. gibi) veya sülüklerinin uçlarındaki yapışkan levhacıklarla pürüzsüz yüzeylere (*Parthenocissus tricuspidata* (Sieb.et Zucc., Şekil 1) Planch. gibi) tutunup tırmanan bitkiler,

Grup ②: Düzgün yüzeylere tırmanamayan ancak, sarılan gövdeleriyle (*Phaseolus vulgaris* L. gibi), kıvrılan sülükleriyle (*Sicyos angulatus* L. gibi, Şekil 2) ya da kıvrılan yaprak saplarıyla (*Clematis vitalba* L. gibi) bir desteğe tutunarak tırmanan bitkiler,

Grup ③: Mutlak bir desteğe ihtiyaç duyan; ya çengel şeklindeki dikenlerle (*Rosa canina* L. gibi) ve tüylerle (*Galium aparine* L. gibi) ya da tutunabilen uzunca gövdeleriyle (*Wisteria sinensis* (Sims.) DC. gibi, Şekil 3) tırmanan bitkiler.

Şekil 1. Duvar yüzeyine tutunarak tırmanmış *Parthenocissus tricuspidata* (Sieb.et Zucc.) Planch. , (**Grup ❶**).

Şekil 2. Kıvrılan sülükleriyle tutunarak tırmanan *Sicyos angulatus* L., (**Grup ❷**).

Şekil 3. Mutlak bir desteğe ihtiyaç duyan ve uzunca gövdeleriyle tırmanan *Wisteria sinensis* (Sims.) DC., (**Grup ❸**).

Dünyada 2000'in üzerinde taksonu bulunan liyanlar, çoğunlukla Afrika ve Güney Amerika'nın yağmur ormanlarında ve okyanusal iklime sahip adalarda yayılmaktadır. Ayrıca Güney Asya, Kuzey Amerika ve Akdeniz önemli yayılış alanlarıdır. Avrupa bu tür bitkilerce fakirdir (2).

Biyolojik çeşitlilik açısından da çok önemli olan bu grup bitkiler, her ne kadar teknik ormancılık uygulamalarında birçok yönüyle zararlı ise de, yenen meyveleri, bazı doğal taksonlarının çayır-mer'a ıslahında ve yem bitkisi olarak kullanılabilirlikleri önemlerini artırmaktadır. Diğer yandan, gerek kırsal ve kentsel peyzaj, gerekse iç mekan süs bitkisi olarak kullanılan birçok estetik taksonun varlığı da, liyanları peyzaj ve çevre bakımından önemli kılmaktadır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Materyal

Bu çalışmanın materyalini, Trabzon, Rize, Artvin yörelerinde bulunan doğal ve egzotik tırmanıcı bitkiler oluşturmaktadır. Bunlardan dış mekanlarda yetişen doğal ve egzotik taksonlar gerek yapılan amaçlı botanik gezileriyle toplanıp teşhis edilen ve gerekse yapılan çeşitli floristik çalışmalar (2,3,4,5,6,7,8,9) taranarak saptanmıştır. İç mekanlarda yetiştirilen egzotik taksonlar ise, başta Karadeniz Teknik Üniversitesi Orman Fakültesi serası olmak üzere birçok özel konut, büro ve çiçekçiler gezilerek tesbit edilmişlerdir.

2.2. Yöntem

Saptanan bu sarılıcı taksonlar, önce doğal ve egzotik olarak ayrılmış, her iki grup Cronquist (10) yöntemine göre familyalarıyla birlikte ayrı ayrı listelenmiştir. Her taksonun tırmanma özellikleri itibarıyla ait olduğu grup Giriş bölümündeki gruplara göre rakamlarla ve olanlar da Türkçe isimleriyle belirtilmiştir. Ayrıca, egzotik taksonlardan araştırma alanı olan Trabzon, Rize ve Artvin yörelerinde sadece iç mekanlarda yetiştirilebilenler (*) işaretiyle belirtilmiştir.

3. BULGULAR

Bu çalışmayla, Trabzon, Rize ve Artvin yörelerinde 29 familyaya ilişkin 45'i doğal, 37'si de egzotik olmak üzere toplam 82 takson saptanmıştır. Saptanan bu taksonların 31'i odunsu, 51'i otsu yapıda bitkiler olup, doğal ve egzotik olarak ayrı ayrı listelenmişlerdir.

Doğal Taksonlar :

②..... <i>Clematis vitalba</i> L. : Yaban Orman Asması	<i>Ranunculaceae</i>
②,③. <i>Humulus lupulus</i> L. : Şerbetçiotu, Mayaotu, Ömerotu	<i>Cannabaceae</i>
②,③. <i>Polygonum convolvulus</i> L. : Çoban Değneği Sarmaşığı	<i>Polygonaceae</i>
②,③. <i>Polygonum dumetorum</i> L.	<i>Polygonaceae</i>
②,③. <i>Polygonum perfoliatum</i> L.	<i>Polygonaceae</i>
③..... <i>Bryonia alba</i> L. : Şeytan Şalgamı	<i>Cucurbitaceae</i>
③..... <i>Rosa canina</i> L. : Kuşburnu, Yabani Gül	<i>Rosaceae</i>
③..... <i>Rubus canescens</i> DC. var. <i>canescens</i>	<i>Rosaceae</i>
③..... <i>Rubus canescens</i> DC. var. <i>glabratus</i> (Gor.) Davis & Meik.	<i>Rosaceae</i>

③.....	<i>Rubus caucasicus</i> Focke.	Rosaceae
③.....	<i>Rubus hirtus</i> Waldst. & Kit	Rosaceae
①.....	<i>Lathyrus aphaca</i> L. var. <i>floribundus</i> (Vel.) K. Maly.	Leguminosae
①.....	<i>Lathyrus chloranthus</i> Boiss. : Mürdümük	Leguminosae
①.....	<i>Lathyrus hirtus</i> L.	Leguminosae
①.....	<i>Lathyrus rotundifolius</i> Willd subsp. <i>miniatus</i> (Bieb. ex Stev) Davis	Leguminosae
①.....	<i>Pisum sativum</i> L. subsp. <i>elatus</i> (Bieb) Achers & Grierson	Leguminosae
	var. <i>elatus</i>	Leguminosae
①,③.	<i>Vicia ciliatula</i> Lipsky. : Fiğ	Leguminosae
①.....	<i>Vicia cracca</i> L. subsp. <i>cracca</i>	Leguminosae
①.....	<i>Vicia cracca</i> L. subsp. <i>stenophylla</i> Vel.	Leguminosae
①.....	<i>Vicia cracca</i> L. subsp. <i>tenuifolia</i> (Roth.) Gaudin	Leguminosae
①,③.	<i>Vicia grandiflora</i> Scop. var. <i>grandiflora</i>	Leguminosae
①,③.	<i>Vicia pannonica</i> Crantz. var. <i>pannonica</i>	Leguminosae
①,③.	<i>Vicia sativa</i> L. subsp. <i>nigra</i> (L.) Ehrh. var. <i>nigra</i>	Leguminosae
①,③.	<i>Vicia tetrasperma</i> (L.) Schreb	Leguminosae
①,③.	<i>Vicia villosa</i> Roth subsp. <i>villosa</i>	Leguminosae
②.....	<i>Vitis sylvestris</i> Gmelin. : Üzüm, Asma	Vitaceae
②.....	<i>Vitis vinifera</i> L.	Vitaceae
①.....	<i>Hedera colchica</i> (C..Koch.) C.Koch.	Araliaceae
①.....	<i>Hedera helix</i> L. : Duvar Sarmaşığı	Araliaceae
③.....	<i>Vinca major</i> L. ssp. <i>hirsuta</i> (Boiss) St. :Cezayir Menekşesi	Apocynaceae
③.....	<i>Cynanchum acutum</i> L. subsp. <i>acutum</i>	Asclepiadaceae
③.....	<i>Periploca graeca</i> L. var. <i>graeca</i> : İpek Fidanı	Asclepiadaceae
③.....	<i>Vincetoxicum scandens</i> Somm. & Lev.	Asclepiadaceae
③.....	<i>Vincetoxicum hirundinaria</i> Medicus.	Asclepiadaceae
③.....	<i>Solanum dulcamara</i> L. : Yaban Yasemini	Solanaceae
②,③.	<i>Convolvulus arvensis</i> L. : Tarla Sarmaşığı	Convolvulaceae
②.....	<i>Calystegia silvatica</i> (Kit) Griseb. : Deniz Sarmaşığı	Convolvulaceae
②.....	<i>Cuscuta europea</i> L. : Cinsaçı, Kızıl Sarmaşık	Cucscutaceae
②.....	<i>Cuscuta monogyna</i> Vahl. subsp. <i>monogyna</i>	Cuscutaceae
③.....	<i>Galium aparine</i> L. : Yoğurtotu	Rubiaceae
③.....	<i>Galium spurium</i> L. subsp. <i>spurium</i>	Rubiaceae
③.....	<i>Galium tricornutum</i> Dandy	Rubiaceae
②,③.	<i>Lonicera caprifolium</i> L. : Keçikulağı Hanımeli	Caprifoliaceae
①.....	<i>Smilax excelsa</i> L. : Gıcır, Saparna	Liliaceae
②.....	<i>Tamus communis</i> L.ssp. <i>communis</i> : Dövülmüş Avratotu	Dioscoraceae

Egzotik Taksonlar:

③.(*)	<i>Peperomia serpens</i> C.DC.	Piperaceae
③.(*)	<i>Aristolochia macrophylla</i> Lam.	Aristolochiaceae
③.(*)	<i>Ficus pumila</i> Thunb.	Moraceae
③.....	<i>Bougainvillea spectabilis</i> Willd :Gelin Duvağı	Nyctaginaceae

②,③. <i>Actinidia sinensis</i> Planch : Kivi	<i>Actinidiaceae</i>
②..... <i>Passiflora coerulea</i> L. : Çarkifelek	<i>Passifloraceae</i>
②..... <i>Citrullus lanatus</i> (Thunb) Matsum & Nakai : Karpuz	<i>Cucurbitaceae</i>
②..... <i>Cucumis sativus</i> L. : Salatalık	<i>Cucurbitaceae</i>
②..... <i>Cucurbita maxima</i> Duch. : Kabak	<i>Cucurbitaceae</i>
②..... <i>Cucurbita pepo</i> Lour. : Sakız Kabağı	<i>Cucurbitaceae</i>
②..... <i>Luffa cylindrica</i> (L.) M.J.Roemer	<i>Cucurbitaceae</i>
②..... <i>Sicyos angulatus</i> L.	<i>Cucurbitaceae</i>
①..... <i>Hydrangea anomala</i> D.Don.subsp. <i>petiolaris</i> Sieb.& Zucc.	<i>Hydrangeaceae</i>
③..... <i>Rosa spp.</i> : Sarmaşık Güllü	<i>Rosaceae</i>
②..... <i>Phaseolus vulgaris</i> L. : Fasülye	<i>Leguminosae</i>
③..... <i>Wisteria sinensis</i> (Sims.) DC. : Mor Salkım	<i>Leguminosae</i>
③..... <i>Euonymus fortunei</i> (Turcz.) Hand.-Mazz.	<i>Celastraceae</i>
①..... <i>Parthenocissus quinquefolia</i> (L.) Planch. : Virjinya Duvar Sarmaşığı	<i>Vitaceae</i>
①..... <i>Parthenocissus tricuspidata</i> (Sieb.et Zucc.) Planch : Boston Sarmaşığı	<i>Vitaceae</i>
②..... <i>Vitis labrusca</i> L. : Kokulu Üzüm	<i>Vitaceae</i>
①..... <i>Hedera colchica</i> (C.Koch) C.Koch. cv ' Aurea '	<i>Araliaceae</i>
①..... <i>Hedera helix</i> L. cv. ' Aurea '	<i>Araliaceae</i>
③..... <i>Araujia sericifera</i> Brot.	<i>Asclepiadaceae</i>
③..... <i>Hoya carnosa</i> Blume : Mum Çiçeği, Hoya	<i>Asclepiadaceae</i>
②..... <i>Ipomoea purpurea</i> (L.) Roth. : Gündüz Sefası Sarmaşığı	<i>Convolvulaceae</i>
③..... <i>Clerodendron thomsonae</i> Balf. : Kısmet Çalısı	<i>Verbenaceae</i>
③..... <i>Campsis radicans</i> (L.) Seem. : Acem Borusu	<i>Bignoniaceae</i>
②..... <i>Lonicera japonica</i> Thunb. : Japon Hanımeli	<i>Caprifoliaceae</i>
③.(*) <i>Gynura scandens</i> Cass.	<i>Compositae</i>
①.(*) <i>Epipremnum aureum</i> Schott.	<i>Araceae</i>
①.(*) <i>Monstera deliciosa</i> Lieb. : Deve Tabanı	<i>Araceae</i>
①.(*) <i>Syngonium auritum</i> Schott.	<i>Araceae</i>
①.(*) <i>Philodendron scandens</i> C.Koch.	<i>Araceae</i>
①.(*) <i>Philodendron erubescens</i> C.Koch. & Augustin	<i>Araceae</i>
①.(*) <i>Philodendron panduraeforme</i> Kunth.	<i>Araceae</i>
①.(*) <i>Rhadiphora aurea</i> Schott.	<i>Araceae</i>
①.(*) <i>Asparagus asparagoides</i> Linn. : Sarmaşık Kuşkonmaz	<i>Liliaceae</i>

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Angiospermae (kapalı tohumlu bitkiler) alt bölümü içerisinde yer alan tırmanıcı bitkiler, teknik ormancılık uygulamalarında zaman zaman diri örtü olarak ciddi sorunlar oluşturmaktadırlar. Araştırma alanında doğal ve yapay gençleştirme sahalarında sarılıcı *Rubus* L. türleri, özellikle fidanları boğarak veya alanı halı gibi kaplayarak büyük sorunlar oluşturur. Diğer yandan, odunsu yapıda ve uzun ömürlü olan *Clematis vitalba* L., *Smilax excelsa* L., *Hedera helix* L., *Hedera colchica* (C.Koch.) C.Koch., *Vitis vinifera* L. gibi türlerle otsu yapıdaki *Humulus lupulus* L., *Calystegia silvatica* (Kit.) Griseb., *Tamus*

communis L. ve ülkemiz florasına yeni kaydedilen *Sicyos angulatus* L. (11) gibi türler, gerek orman ağacı gençliklerini boğarak ve gerekse de ileri yaşlardaki ağaçların da ışıklarını engelleyerek ölümlere ve ciddi hacim kayıplarına neden olabilmekte, mücadeleleri büyük emek ve masraf gerektirmektedir.

Araştırma alanında saptanan sarılcı bitkiler içerisinde *Rosa canina* L., *Vitis silvestris* Gmelin, *Vitis vinifera* L., *Vitis labrusca* L., *Cucurbita maxima* Duch., *Cucurbita pepo* Lour., *Cucumis sativus* L. ve *Phaseolus vulgaris* L., meyveleri önemli besin kaynağı olan taksonlardır. Bu amaçla geniş ölçüde kültüre edilmişlerdir. Bununla beraber kültür arazilerinde *Sicyos angulatus* L., *Calystegia silvatica* (Kit.) Griseb. ve *Smilax excelsa* L. gibi taksonlar önemli zararlar oluşturmaktadırlar.

Saptanan 82 taksonun 37 adetinin (%45) egzotik olması son derece dikkat çekicidir. Bu durum, sarılcı bitkilerin önemli besin kaynağı olan meyvelerinden yararlanılması, peyzaj mimarlığında geniş kullanım alanı bulmaları ve kimi taksonlarının da doğallaşma eğiliminde olmalarından kaynaklanmaktadır.

Tırmanıcı bitkiler, peyzaj mimarlığı alanında hem dış ve hem de iç mekanlarda değerlendirilmektedir. Estetik ve fonksiyonel kullanımları şöyle sıralanabilir:

- Evlerin kapı önlerini, pencere kenarlarını, balkon ve terasları, duvar üstlerini, sınır çitlerini ve korkulukları süslemede,
- Çitler oluşturmada,
- Ağaç gövdelerini, sütunların ve direklerin sarılmasında,
- Pergola, kamerye ve garaj cephelerini kamuflede,
- Ev, işyeri ve seralarda estetik amaçlarla.

Ayrıca bazı türlerin güzel renkli ve kokulu çiçekleri (*Lonicera spp.* ve *Passiflora spp.* gibi), son derece dekoratif Sonbahar renklenme özellikleri (*Parthenocissus spp.* gibi), başta insanlar ve özellikle de kuşlar tarafından yenebilen değerli meyveleri bu bitkilerin park ve bahçe planlamalarında kullanımlarını önemli ölçüde artırmaktadır.

TEŞEKKÜR: İç mekan sarılcı taksonların saptanmasında katkılarından dolayı KTÜ Orman Fakültesi Ormancılık Araştırma ve Uygulama Merkezi sera sorumlusu sayın Ömer SIRTKEYA'ya teşekkür ederiz.

5. KAYNAKLAR

- (1) **Hilliers, H.G.,** *Hilliers' Manual of Trees & Shrubs*. Fourth edition, Hillier Nurseries Ltd., Winchester, England, 1977.
- (2) **Tykac, J., & Severa, F.,** *Kletterpflanzen*. Genehmigte Lizenzausgabe Für Weltbild Verlag GmbH, Augsburg; Germany, 1990.
- (3) **Davis, P.H.,** *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*. Vol.: 1 to 9 and suppl., Edinburgh, 1965-1988.
- (4) **Anşin, R.,** *Trabzon-Meryemana Araştırma Ormanı Florası ve Saf Ladin Meşcerelerinde Floristik Araştırmalar*. Doktora Tezi, Kdz. Mat. A.Ş., Trabzon, 1979.

- (5) **Anşin, R.,** *Doğu Karadeniz Bölgesi Florası ve Asal Vejetasyon Tiplerinin Floristik İçerikleri.* Doçentlik Çalışması (Basılmamıştır), Trabzon, 1980.
- (6) **Güner, A., Vural, M., Sorkun, K.,** *Rize Florası, Vejetasyonu ve Yöre Ballarının Polen Analizi.* TÜBİTAK Proje No:T.B.A.G.-650, Ankara, 1987.
- (7) **Terzioğlu, S.,**Of-İkizdere-Anzer Vadisi Florası. (Yüksek Lisans Tezi), KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 1994.
- (8) **Karaer, F., Terzioğlu, S., Kutbay, H.G.,** 1996. *Doğu Karadeniz Bölgesi Pinus pinea L. Ormanlarının Floristik ve Fitososyolojik Yapısı.* I. Ulusal Bitki Sosyolojisi Kongresi, Ankara, 12-13 Eylül 1996.
- (9) **Terzioğlu, S.** *Uzungöl (Trabzon-Çaykara) ve Çevresinin Flora ve Vejetasyonu.* Doktora Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 1998.
- (10) **Cronquist, A.,** *The Evoluation and Classification of Flowering Plants,* London, 1968.
- (11) **Anşin, R., Terzioğlu, S.** *Türkiye'nin Egzotik Bitkilerine Bir Katkı: Sicyos angulatus L.* Tr.J.of Agriculture and Forestry, 23 (1999) 359-362.